

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 47 Volume: 9 Issue: 47

Aralık 2016 December 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

MUTAVASSİTİN, EDEBİ MUHİTLER VE ANDELİB MUTAVASSİTİN, LITERARY ENVIRONMENTS AND ANDELİB

Sefa YÜCE*

Öz

Tanzimat'la başlayan değişim ve arayışlar döneminin şiire yansımaları belirli bir süreci kapsar. Bu süreç aslında Tanzimat'tan önceki döneme dayanır. Türk edebiyatında, Batı edebiyatından farklı olarak edebî mekteplerden ziyade edebî topluluklar görülür. "Encümen-i Şuara" ile başlayan edebî topluluklar, "Mutavassıtın"ın oluşumuyla devam eder. Bunlar, poetikası olan oluşumlar da değildir. XIX. yüzyılın belirgin özelliklerinden biri de, bu toplulukların oluşumunda edebî mahfillerin önem kazanmasıdır. Buralarda bir araya gelen edipler, arkadaşlarıyla fikirlerini paylaşma imkânı bulurlar. Ayrıca edebî mahfillerin buldukları mekânlar, sosyal hayattaki değişimi de yansıtır.

Bu çalışmada, XIX. yüzyılın belirgin özellikleri, "Mutavassıtın"ın oluşumu, edebî mahfiller, eskilik yenilik tartışmaları ve harabati şairlerden Andelib değerlendirilmeğe çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Mutavassıtın, Edebî Mahfiller, Muallim Naci, Rezaizâde Ekrem, Andelib, Nazirecilik, Geleneğin Direnişi.

Abstract

The reflection of the era that started with the Reorganization (Tanzimat) for transformation and searches to the poetry covers a certain process. This process actually emerged in the era before the Reorganisation. There are literature communities instead of literature schools in Turkey, unlike the West. The literature communities starting with "Encümen-i Şuara" continued with the formation of "Mutavassıtın". They were not the formations with their own poeticas. One of the apparent characteristics of XIX century was the literature meetings having more importance for the formation of such groups. The literary men gathering in these groups had the chance to share their opinions with their colleagues. Also, the places where these meetings took place reflect the changes in the social life.

In this study, the evident characteristics of XIX century, formation of "Mutavassıtın", literary meetings, the debates on traditional and the news and Andelib, as a pleasure seeker will be considered.

Keywords: Mutavassıtın, Literary Meetings, Muallim Naci, Rezaizâde Ekrem, Andelib, Generic Writing (Nazirecilik), Resistance of Traditionalism.

Giriş

Mutavassıtın, edebiyatımızda 1880 ile 1900 yılları arasında edebî faaliyette bulunan şair ve yazarların eskiyle Batılı anlayışı temsil eden gruplar arasında kalanlarına verilen isimdir. Mutavassıtın'e mensup olanlar, *Malûmat Mecmuası*, *Servet Gazetesi*, *Terakkî*, *Musavver Fenn ü Edeb*, *İrtika*, *Hanımlara Mahsus Gazete*, *Tercüman-ı Hakikat*'te şiir ve yazılarını yayımladılar (Uç, 2006: 407). 'Mutavassıt' kelimesinin ne anlama geldiği ile ilgili Kayahan Özgül şu değerlendirmeyi yapar: "Mutavassıt, ortaya giren, vâsita olan (aracı) ortalama ve hattâ 'burjuva' gibi birbirine hem yakın, hem de uzak manaları taşır. Belki bu genişliği sebebiyle 'Mutavassıtın' denen grubu 'İlimliler' olarak adlandıranlara da rastlanıyor. Oysa 'İlimliler' belki 'Mutavassıtın' bazı şairler için kullanılabilir bir tâbirdir. 'Mutavassıtın' adlandırmasını, ilk kullanan muhtemelen Süleyman Nesib'dir (Özgül, 2000: 15)."

Himmet Uç, Mutavassıtın kelimesinin ortaya çıkışını, Ahmet Rasim'le Süleyman Nesib arasında cereyan eden bir münakaşaya bağlar. Ahmet Rasim, bu münakaşada Süleyman Nesib'e şu cevabı verir: "İki söz Daha'nızı üç kısma ayırarak bunlardan evvelemerde üçüncü ile iştigal edeceğimi arz etmiş idim. Zira vekil-i müdafii olduğunuz meslek-i cedide itiraz eden Mutavassıtine bu kısımda en kuvvetli bir müdafaa dermeyan ederek haklı haksız istinatta bulunmuşsunuz (Uç, 2006:428)."

Edebî topluluklar, çoğunlukla bir beyanname ile ortaya çıkarlar. Onlar, yayımladıkları beyannameileasil niyetlerini ve diğer edebî topluluklardan farklarını ortaya koyarlar. Mutavassıtın'i oluşturan edipler, bir topluluk olmadığı gibi ortaya bir beyannâme ile çıkmış da değildir. Onların ortak vasfı, yenileşme taraftarı olmalarıdır. Mutavassıtın diye anılan ediplerden "kimisi birbirini tanımaz, kimisi çok yaşlı veya genç, kimisi de batılılaşma karşısındaki tavrı çok farklı, ama hepsi de bir şekilde yenileşmek taraftarı olan ediplerin ortak unvanıdır (Özgül, 2000:15).Onlar, bununla birlikte, millî bir edebiyat kurma fikrini benimserler. İçlerinde konum olarak yenilik taraftarı olanlar ile olmayanlar da vardır. Bu "hareket bir grup olmaktan ziyade bir zihniyet"in tezahürüdür. "Mutavassıtın'eServet-i Fünûncularının yanında yer almayanlar da denir (Uç, 2006: 409)."

*Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi, sefayuce@hotmail.com

Bugrup içindeki ediplerin birçoğu Batı'dan çeviriler yapar. Himmet Uç'a göre, bunların içinde en eski kafalı olan Şeyh Vasfi dahi Batılı ediplerden yararlanmanın yolunu arar. Uç, Mutavassıfın'ı kendi içinde üç ayrı sınıflandırmaya tabi tutar:

"Ortanın batısındakiler; Nabizâde Nazım, Nurettin Ferruh, Ahmet Mithat Efendi, Ahmet Rasim ve Fatma Aliye'dir. Ortadakiler; Halil Edip, Ali Sedat, Halit Eyüb, Mehmet Celâl, Muallim Naci ve Müstecabizâde İsmet'tir. Ortanın doğusundakiler ise; Faik Esat (Andelib), Faik Reşat, Emine Semiye, Mustafa Refik, Mehmet Ziver, Ali Muzaffer, Abdülhalim Memduh, Saffet Nezihi, Mehmet Asaf ve biraz daha uzakta Şeyh Vasfi ve Muallim Fevzi'dir (Uç, 2006: 409)." Ortanın doğusu diye kastedilen grup Arap ve Fars edebiyatından beslendikleri için diğerlerine göre daha gelenekçi ve katı muhafazakâr gruplardır. Nurullah Çetin, bu gruba başka isimleri de ilave eder: İsmail Paşazâde Kör Hakkı, El-Hâc İbrahim Efendi, Hoca Hayret Efendi, Şair İsmet, Ali Ruhî ve Remzi Baba (Çetin, 2016: 157).

Mehmet Kaplan, Batılı anlayışa yakın olan edipleri ılımlılar grubu "ara nesil" olarak niteler. Ona göre, bu grup gazete ve dergiler vasıtasıyla "duyuş ve üslûp" bakımından edebiyatın çehresini değiştirecek faaliyetleri gerçekleştirir. Özellikle edebî anlayışın değişimine zemin hazırlayan bu grup, Servet-i Fünun topluluğunun oluşum ve gelişimine de önemli katkı sağlar.

XIX. Yüzyılda Sosyal Hayatın Değişimi

XIX. yüzyılda, İstanbul'un sosyal hayatında önemli değişimler yaşanır. Bunu basın hayatına ve edebiyat âlemine farklı yansımaları olur. Özellikle İstanbul'un ticaret ve cemiyet hayatını Mısırlı zenginler canlandırır. Zengin tâcirler, Kahire kültürünün etkisinde yetişmiş Osmanlı Türkleri bu ortamın önemli aktörleridir. Ayrıca köşk, konak, kahvehâne ve meyhâneler önemli simaların bir araya geldiği mahfillerdir. Mısırlı Mehmet Ali Paşa'nın kızı Zeynep Hanım'ın Yakacık'taki köşkü, damadı Yusuf Kâmil Paşa'nın Bebek'teki yalısı, Mustafa Fazıl Paşa'nın Çamlıca'daki köşkü ve Kandilli'deki yalısı dönemin kültür ve sanat hayatını canlandıran mahfillerdir. Metin Kayahan Özgül'e göre, konak hayatında fen ve güzel sanatlara büyük bir meylin belirdiği inkâr edilemez. Zamanla devrin büyük konaklarında benzer irfan ve edebiyat mahfilleri oluşur. En büyük kültür ve sanat merkezleri, Abdurrahman Sâmî Paşa, Sâmî Paşazâde Subhi Paşa ve Yusuf Kâmil Paşa konaklarıdır. Bilhassa Sultan Abdülaziz devrinde, konakların birer ilim ve edebiyat merkezi olarak verdikleri hizmet, üniversite ayarındadır.

Konakta barındırılan ediplerin çokluğu ve edebî sohbetlerin sıklığı da ev sahibinin sanat ve edebiyattan zevk alacak nitelikte olduğuna işaret eder. Kahvehânelerde konaklar gibi XIX. yüzyılın birer irfân yuvasıdır. Dersâdetkahvehâneleri kültürel nitelikleri olan mekânların başında gelir. Direklerarası'ndaki Alyanak Mehmed Efendi Kiraathânesi de ediplerin toplanma yeridir. Ayrıca Okçularbaşı'nda, Üsüdar'da, devrin ediplerinin uğrak yeri olan birçok kiraathâne vardır. Şairlerin bir başka uğrak yeri de meyhânelerdir. Onların buraya uğramalarının en önemli sebepleri şair meclislerinin bir içki meclisi hâline gelmesinin gelenekleşmesi, ilhamsız şiir yazılamaması ve bazı şairlerin kendilerini harâbâti saymalarındadır. Devrin harâbâti edipleri birbirinden ayrılmazlar. Meyhâneler içinde özellikle Taşhan, şairlerin en sık bir araya geldikleri yerdir (Özgül, 2012: 15-24).

Sosyal hayattaki bu değişim günlük yaşamı etkiler. İstanbul'da, eğlence kültürü boyut değiştirir. Kahvehaneler, dolar taşar. Buralar bir nevi siyasi platform hâline dönüşür. Gece hayatına olan ilgi artar. Meyhâne ve kahvehanelerin yeni müdavimleri oluşur. Bu dönemde, Meşrutiyet ve hürriyet fikri yavaş yavaş rafa kalkar. Bununla birlikte siyasi yazılara sansür gelir. Memleket siyaseti ile ilgili doğrudan yazı yazmak yasaklanır (F. Necip, 1930: 132). Eski edebiyat müntesipleri meydanı boş bulurlar. Kendilerini geleneğin devamı olarak görürler. Şarapla tağanni eden bu grubun içinde şiire hevesli birçok yeni genç de vardır. Bu gençlerin bir kısmı Hayret Efendi, Ali Ruhi Bey, Muallim Naci Efendi, Şeyh Vasfi Efendi'nin etrafında toplanırlar. Andelib ve bazı arkadaşları da İstanbul gece âleminin önemli simaları arasındadır.

Onları yakından tanıyan Ahmet Rasim bu konuda şunları söylüyor: "Maahaza müdaviminin ekserisi akşamcı yani geceyi odada geçirmiş olanlar değil idi. Sabahçı yani bir yere uğrayıp da def'i humar etmeğe takati olmayan Andelib de uğrayanlar (arasında) idi. Bunlar arada sırada tekkeye aş da getirirlerdi. Bir nevi Ahiler cemiyeti demek olan bu arkadaşlıkta şirketi mutlaka câri olurdu. Para gizlemek ayıp idi... Bu âleme şürekâ arasında 'Sabuh' namı verilmişti. Bazen birer ikişer çıkılır, muhtelif istikametlerden bir merkeze meselâ Kürkçüler kapısındaki Saraç Hanına, Çarşıkapıdaki Taşhan'a, Kumkapı üstündeki Büyük ve Küçük Müsellime, Çemberlitaş'taki Vezirhanına, maldar bir refik zuhurunda Sirkeci'deki Paris Oteli altındaki Kafkas birahanesine veyahut Balık Pazarında, Limon İskelesindeki herhangi bir meyhaneye gidilirdi.(...)

Buradan huruc mutlaka gece ile müteradiftir...Esrarı aşk:

Meyhaneye serdik postu
Bir kadeh ver aman Kosti

veya:

Bir zaman içtik idi bir nev-civanın aşkına
Şimdi nûş etmekteyiz piri mûğânın aşkına

Nerdesin ver sâkiyâ kaşı kemanın aşkına
Meydedir zevk-i tecellî, neş'e, renk ve incilâ
Her kadehte başka bir âlem görür çeşm ü safâ...

(Koçu, 1959: 842-844)."

Andelib ve arkadaşlarının bohem bir hayat yaşadıkları anlaşılıyor."(Meyhâne ve kahvehanelerde) eski pejmürde kıyafetlerle dolaşırlar, harabatî kimliğiyle meyhanelerden çıkmazlar (Çetin, 2016: 157)." Aynı anlayışı benimseyen, muhafazakâr ve arkadaşlık bağları kuvvetli olan bu edipler belirli yayın organları etrafında kümelenirler. 'Malûmat Mecmûası' etrafında toplanan muhalifler 'Mutavassıtın'dir. Ayrıca Muallim Naci'nin önderlik yaptığı edebî eğilim de bu anlayışı temsil eder. Budönemin gündemini, edebiyatımızda "eskilik-yenilik" tartışması oluşturur.

Edebî Tartışmalar ve Mutavassıtın

Edebî tartışmalar, Recaizâde Mahmut Ekrem ve Muallim Naciarasında geçmekle birlikte onlara yakın isimler de bu tartışmalara katılır. Yenilik konusunda ısrarcı olan Ekrem, şiirde yeni yetişen gençleri olumlu eleştirilerle yönlendirmeye çalışır. Ayrıca yeniliklere karşı oluşu yüzünden Muallim Naci'yi de sert bir biçimde eleştirir. Aslında Naci, eski ile yeni arasında bir denge kurmadan yanadır. O bu konuda şunları söyler:

"Âsâr-ı şakiyyeyi tenkihe himmet, âsâr-ı garbiyyeyi intihâba dikkat etmeliyiz.' cümlesi yârden de serden de geçmeyen şairlerin ortak düstûru gibidir. Naci'ye göre, 'her millet kendi milliyetini muhâfaza ederek terakkîyi' aramak zorundadır. 'Edebiyatımızı Fransız edebiyatına yetiştirmek mümkündür ammâ - kalb-i millet müstahîl olduğundan-bizi Fransız hissiyâtıyla istilzâzâ alıştırmak mümkün değildir.' tespiti henüz doğmamış Servet-i Fünûn'a erken bir ikazdır. 'Milel-i sâireden iktibâs etmeyelim mi yâ' diye itiraz eden 'söz anlamaz'lara 'iktibassız hiçbir terakkî husûle gelemeyeceği bedîhiyatındandır' cevabını veren Naci, Batı ile yapılması düşünenlerden daha büyük bir terkip peşindedir. (...) Naci, güzel olanın milliyetine bakmaksızın 'makkûl-i ehl-i idrak' olması gerektiği fikrindedir. Naci, şiirin kaynakları ve mecrâi konusunda oldukça hassas dengeleri olan bir usûl teklif etmektedir. Bu teklif ne kadîm şiire, ne de garp şiirine benzer, ikisine de anı ölçüde yakın ve uzaktır. Naci'nin şiire getirmek istediği mutedil yeniliği yeniler fark ve takdir etmezlerken, korumak istediği mutedil eskiliği eskiler hürmet ve muhabbetle karşılarlar (Özgül, 2000: 15-16)."

Başlangıçta Ekrem ile Naci arasında ciddi bir fikir ayrılığı yoktur. Naci'nin gelenekçi tavrı baskın çıkmakla birlikte bu onun değişime ve yeniliğe karşı çıktığı anlamına gelmez. Aralarında tartışma çıkmadan önce her ikisi birbirlerinin şiirine nazireler yazarlar. Hatta Ekrem 'Talîm-i Edebiyyât' adlı eserine Naci'den örnek şiirler alır. "Aralarındaki gerginliği artıran Naci'nin yeni yetişen gençlerin şiirlerini anlamsız bulmasına karşın, eski şiire uygun şiir yazan gençlerin şiirlerini övgü dolu sözlerle desteklemesi ve bu şiirleri 'Tercüman-ı Hakikat'te yayınlaması olur. İki değişik anlayışın çatışması şeklinde başlayan eleştiriler, giderek karşılıklı hakaretlere dönüşür. Naci ile başa çıkamayacağını anlayan Ekrem'in önce Namık Kemal'den, o da yeterli olmayınca hükümetten yardım istemesine kadar vardırı (Önertoy, 1980: 182)."

Muallim Naci ve Recaizâde Mahmut Ekrem arasındaki bu münakaşalar o devir gençlerini de etkileyerek gruplaşma ve ayrışmalara neden olur. Naci tarafını tutan şairler arasında nitelik bakımından vasatın üstüne yükselebilen bir şahsiyet yok gibidir, fakat nicelik bakımından Ekrem taraftarlarına göre daha üstün sayıdadırlar. Naci'nin (1893) ölümünden sonra "ardında kalan Mutavassıtın birkaç grup hâlinde" toplaşırlar. "Bunlardan bir kısmı Ali Rûhi, Sâfi, Süleyman Sâlim, Alaybeyi-zâde Nâci, Şeyh Vasfi gibi yenileşmeyi şiir geleneği içinde arayanlardır. Meselâ Şeyh Vasfi-muhtemelen Naci'nin 'Köylü Kızların Şarkısı'ndan etkilenererek-hece vezniyle 'Bir Köylünün Feryâd-ı Âşıkane'si'ni söyler; ama bu tecrübeden bile memnun kalmayacak kadar gelenekçidir: 'Parmak hesabı üzere söylediğiniz neşîdeyi beğendim. Bu zeminde bir neşîde de ben söyledim. Bilmem mazhar-ı takdiriniz olur mu? 'Şunu da bilmeli ki bu yoldaki neşîdeler hiçbir zaman buhûr-ı mâlûme üzere tanzim edilen eş'âr ile kıyas edilemez. Ondaki ahenk, letâfet başkadır (Özgül, 2005: 18).

Mutavassıtın'ideğerlendirirken Metin Kayahan Özgül, Andelib'i ılımlı bir batılılaşma taraftarı olarak görür. Ayrıca bu ılımlılara Ahmet Rasim, Nabizâde Nazım, Tepedenlizâde Kâmil, Halil Edib ve Mehmed Celâl gibi isimleri de ilave eder. Bu yönüyle Andelib'i, Şeyh Vasfi'ya yakındır diyemeyiz. Çünkü Şeyh Vasfi, şiir geleneğinin devamından yanadır. Şiirde, biçim ve muhteva değişimine karşıdır. M.K.Özgül'e göre "Bu grubun batılılaşma karşısındaki en belirgin ikiliği, şiirde romantizm ile natüralizm ve pozitivizm arasında gidip gelişleri, tereddüt ve tenâkuzlarıdır. Meselâ, Nabizâde Nazım şiirde romantizme inanmış bir romantik gibidir (Özgül, 2005: 18)."

Bu dönemde şiirin birçok meselesi tartışılır. Özellikle vezin ve kafiye ile ilgili tartışmalar yeni bir boyut kazanır. Tartışılan bu konularda, Mutavassıtın'in kendi içinde de tam bir fikir birliği yoktur. Bazı şairler, "söyleyiş ve form" arayışlarına yönelirler. Hatta hece veznini deneyen şairler de ortaya çıkar. Manastırlı Mehmed Rifat ve Sirozlu Sadi gibi (Özgül, 2005: 23). Bu dönem, bir arayış dönemi olduğu için,

genç şairlerin karar vermeleri de zorlaşır. Onların birçoğu, şiirle ilgili meseleleri, deneme yanılma yoluyla çözmeye çalışırlar. Bunun en belirgin yansıması da kafiye anlayışında ortaya çıkan görüş ayrılığıdır.

Mutavassıfın grubu içinde bu işle uğraşan ve kafiye konusunda çaba harcayanlardan biri de Menemenlizâde Mehmet Tahir'dir. Türk edebiyatında "bu düşüncenin ilk defa kim tarafından dile getirildiği ve tatbik edildiği konusunda da farklı görüşler mevcuttur.

Necat Birinci, Türk şiirinde, kafiye'nin şeklinden çok sesinin önemli olduğu fikri üzerinde duran ve 'kulak için kafiye' yapan ilk şahsiyetin, Menemenlizâde Mehmed Tâhir olduğunu belirtir. Kuşkusuz bu durum, hikâye edilen kafiye savaşının bilinen görüntüsünü değiştirmekte, yakın zamana kadar aktarılan gelen hikâyeye farklı bir boyut eklemektedir. 'Kulak kafiyesi' görüşü, Nejat Birinci'ye göre, aslında Menemenlizâde tarafından daha 1887 yılında ortaya atılmış, hatta 'Elhân' adlı şiir mecmuasında bizzat tatbik edilmiş, fakat her nedense bu hadise gözden kaçarak bir gürültü koparmamıştır. (...) Mehmet Kaplan da bu araştırmaya dayanarak 'Böyle bir gürültünün kopmayışı, şiirimizdeki büyük bir teknik inkılabı on seneden fazla bir zaman geciktirmiştir.' hükmünü vermektedir. Menemenlizâde'nin bu önemli inkılabı o kadar önceye taşıyan 'kulak için yaptığı kafiyeler'in ilki, daha 1882'de yayımlanmış olan 'Bir Hayâl' adlı manzumesidir. (Akay, 2006: 524)."

Andelib'in Edebiyatımızdaki Yeri

Şair ve yazar Mehmet Esad Bey, 1290 (1874) yılında İstanbul'da doğar. Edirne Kadı-ı esbaki Paşmakçızâde Zühdi Molla Efendi'nin¹ oğludur. Özel eğitim alır. Arap ve Fars edebiyatını öğrenir. Şiir ve edebî makaleler yazar. *Mekteb, Hazine-i Fünûn* ve *İrtika* mecmualarında başmuharrirlikte bulunur (İnal, 1930: 108). Gençken Faik, bilâhira Andelib mahlasını kullanır. Mutavassıfın grubuna mensup şair ve yazarlardan biridir. 1902 yılında Malatya'da sürgündeiken ölür.

Andelib, eski şiiri gayet iyi bildiği gibi, yenileşme sonucu ortaya çıkan şiir örneklerini de yakından takip eder. Kendisi, matbuat âleminin tanınan edibidir. O, Andelib mahlası ile şöhret olur. Kendisi, II. Abdülhamid devrinde hürriyet taraftarı olduğu için sıkı takibe uğrar. Andelib, II. Abdülhamid ile hükümete karşı tenkit ve tezyif yollu konuşmaktan çekinmez ve nihayet İstanbul için tehlikeli bir sima görülerek mektupçuluk nedeni ile Malatya'ya sürülür (Koçu 1959: 842)." Andelib, Malatya'ya sürgün edilmeden önce vaktini Bâbüali civarındaki kütüphanelerde geçirir. O, Arap ve Fars edebiyatına hâkim, ekseriya eski edebiyat taraftarı olarak tanınır. Alkol bağımlılığı, onun birçok sorun yaşamasına neden olur, hatta Malatya'ya sürgün edilme sebebi olarak aşırı alkol kullanımı gösterilir (İnal, 1930: 161).

Ahmet Rasim, Andelib'in mizacı ile ilgili şunları söyler: "Andelib için hiddet ile neş'eeye geçiş sırasında pek cüz'i bir mesâfe vardı. Onun için idi ki çocuk tabiatlı addolunurdu. Aşırı içki düşkünlüğü, bu mizacı hem hırpalıyor, hem de değiştiriyordu. Fakat asla garaz, suiniyet, iftira, menfaat temini gibi yalan, dolan, fitnecilik gibi kötü ahlâka delâlet eden hallerden hiçbirine sevkedemiyordu. Şâir, bu hususta cidden bir kahraman sayılacak mertebede metindi (...) Müstecâbizâde'yi ne zaman tanıdım ise Andelib'i de o zaman tanıdım. Balıkesir taraflarından olduğunu söylediler (A.Rasim, 1980: 146-147)." Ayrıca Ahmet Rasim, Andelib ve arkadaşlarının eski tarz şiire düşkünlükleri ile ilgili şu değerlendirmeyi yapar: "Kaç defa (Celâl)'i, Andelib'i ellerinde yazı yazılmış bir gazel veya bir manzume olduğu hâlde sızmış görmüşümdür. Zavallı (Celâl) kaç defa bana rüyasında söylediği şeyleri, uyandıktan sonra hatırladığından dolayı izhâr-ı te'essüf eylemiştir. (Andelib) meluf-u nisyân olduğu hâlde (Celâl)'de bu hâlî hemen yok idi. Yalnız kendi âsarını değil müşâhirden hemen cümlesini, yeni yetişmelerin bile zevkine giden nazmyâtını hafızasında tutmuş idi. Vezne son derece alışkın olduğu için ilk mısraı eder etmez diğerlerini diziyeye koyardı... Her ikisi de âşık geçinirlerdi (A.Rasim, 1924: 210-211)." Ahmet Rasim'in Celâl diye bahsettiği kişi, şair Mehmet Celâl'dir. 1867-1912 yılları arasında yaşar. Onun da ölümü alkolden olur.

Bu yakın arkadaşlar, bazen kendi aralarında gazel ve kıta söylemek için yarışırırlar. Bunda amaç, müşterek bir şiir oluşturmada kimin daha kabiliyetli olduğunu ortaya çıkarmak ve grup içinde itibar kazanmaktır. Ahmet Rasim *İstibâd-ı Edebî'de Liyakat İmtihanı* yazısında, Andelib ve arkadaşları ile ilgili yaptığı gözlemi dile getirir: "Kuvve-i şiiriyenin kimde az kimde çok olduğunu gösterecek imtihan zamanlarından biri de müşterek gazel ve kıta söylemek idi. Bazen şarkı ve rûbai söylenirse de en mühimi gazel ve kıta idi. Müşterek kaside, medhiye ve naatlara tesadüf etmedim, ama hicviyeler gördüm. Odalarla birahaneler birer imtihan mahalli ise de bu işe en ziyade meyhâneler cilvegâh olurdu... Bu hususta (Andelib), (Müstecabizâde), (Celâl), (Faik Reşad) ileri giderlerdi. Bu imtihanlara koca kafamla benim de iştirakimvak'ı olmuştur. İlk mısraı söyleyecek olan veyahut refikleri evvel emirde kâğıt ile kurşun kalemi çıkarırlar. Taş masa üzerine koyarlar. Dökülen su veya rakı

¹ Zühtü Molla'nın babası pek genç iken vefat eden Ahmet Eşref Molla'dır. Silsile-i nisbi şu surettedir: Anadolu kadı askerlerinden İbrahim Molla-Şam Kadısı Abdullah Molla-Rumeli kadı askerlerinden Mehmed Molla-Şeyhülislam Abdullah Efendi-Şeyhülislam Ali Efendi-Üsküdar Kadısı Mehmed Molla-Meşayih Bayramiye'den Bursa'da meftun Paşmakçızâde Hüseyin Abdi Çelebi. Bu zatlardan ekseri Edirne kapısı haricinde Paşmakçızâdelere mahsus kabristanında medfundur. (İ.Emin Mahmut Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri, s.108).

reşhatından kâğıdın ıslanıp yazıların bir hâle geldiği ekseri idi... Farz edin ki birinci mısraı (Andelib) bulmuş olsun. Gayet mütevazı olduğu hâlde siması derhal yabancı bir gurur ile değişir, gözleri parlardı. İşte bu iltimâ'ı mısram doğduğuna işaretler. Zâlâm içinden tulû' eden bu mısra şairin tarz-ı inşâdına muvafık bir tavır ile okunur, yazılırdı. Meselâ (Andelib):

'Ne hâlin varsa gör ey dil usandım gayr-ı senden ben.'

dedi mi baş tarafına isminin ilk harfi olan bir ayın konarak mısraı kâğıda intikal eder, karşısındakini ikinci mısran kaygusu alırdı. (A.Rasim, 1980: 199-204)."

Andelib'in Eserleri

"Sabahı Hayatım" (1890), Andelib'in ilk eserlerinden biridir. Eserde, 'Kârine' başlığı ile okuyucuya seslenen şair şunları söyler: "Değersiz ve çirkin oldukları için kendilerine bir nazar-ı nefretle bakmakta olduğum âsâr-ı hakiranemi, benim gibi herkesin de sevmeyeceği bedi'i ve binaenaleyh, bunlar-gazetelerden kaldırılıp bir mecmuaya derc olunmazsa-adem-i âbâd-ı nisyanda mahv olup gideceği tabii olduğundan ve hiçbir sahib-i vicdan evlâdını-velev ki pek çirkin olsun- terk edemeyeceğinden ben de zâde-i kariham u mahsûl-ı hâmem olan mezkûr eserlerimi bir mecmua heyetine koyarak, Sabah-ı Hayatım namıyla tab-ı neşre cesaret ediyorum. İtimat olunsun ki, bunları toplarken bazılarını âdeta ikrâh ederek yazdım. Lakin vicdanım kail olmadı. "Sabah-ı Hayatım"da iltizam ettiğim imlâyâ gelince, kısım kelimesini yazmış olduğum, fars-ı kadim padişahları, nâm-ı eser âcizanemin mukaddimesinde dediğim üzere: Kalemim -hiçbir kimsenin keyfine itbâ etmez. Daima hakikati sever bir hür bulunduğundan-ihdiyâr eylediği imlâca olan kusurlarından dolayı esâtize-i edib hazretinin afvlarını recâ ediyor! " Fi 1 Muharrem 306 .

YaşmakçızâdeHafızı

Mehmed Esad

Andelib 'Sabah-ı Hayatım'da, eski tarz şiir örnekleri ile mensur nesirlere yer verir. Bunlar, bir nevi ferdi duyuş tarzı örnekleridir. Recâizâde Ekrem ve Abdülhak Hâmid'le başlayan ferdi duyuş tarzı Mutavassıtın grubu ile ivme kazanır. Bu grup da, hasta çocuk, veremliler, fakirler, aşk ıztırabı ve ezilmiş insanları ele alan ferdi temalara yönelir. Bu anlayış, devrin ruh hâlini yansıtır. Mehmet Kaplan'a göre, bu duyuş tarzına yönelişin sebeplerinden biri de II. Abdülhamit devrinin siyasi ve sosyal yapısıdır. Özellikle Mutavassıtın grubu içinde "Nâbizâde Nazım, Mehmet Ziver, Fazlı Necib, Mehmed Celâl ve Mustafa Reşid bu anlayışın en ileri gelen temsilcilerdir. Mehmed Celâl ile Mustafa Reşid, Servet-i Fünun edebiyatında yaygın bir hastalık hâlini alan santimentalizmin göze batan öncülerindendir (Kaplan, 1993: 23)."Andelib, "Sabah-ı Hayatım"da bu ferdi duyuş tarzını devam ettirir. Onun "Hasta Çocuk" ve "Herif" metinleri, mensur şiir özelliği taşır. Devamı olan "Zulm-ı Beşer"i nazım ve nesir karışımıdır. Andelib, daha önce "Hizmet-i ceride-i feridesi"ne gönderdiği 26 Şubat 1302 tarihli "Hasta Çocuk" metnini yayımlar. Onun makale diye belirttiği metin, aslında mensur şiirdir. Bu metinde, hasta çocuğun yaşadığı sağlık sorunları anlatılır. Tevfik Fikret de, bir süre sonra "Rübâb-ı Şikeste" adlı eserinde "Hasta Çocuk" manzumesi yazar. O, bu manzumesinde oğlunu anlatır. Fikret'in oğlu Haluk 1895 yılında doğar. Kendisi, Ruşen Eşref'e bu manzumeyi Aksaray'da iken, Haluk'un hastalanması üzerine yazdığını söyler. Mehmet Kaplan, Fikret'in bu açıklamasını doğru bulmakla birlikte manzumenin Fransız Şairi François Coppée'dende bazı etkiler taşıdığını ileri sürer (Bezirci,1984: 48). Andelib, "Hasta Çocuk" metnini 1886 yılında, Fikret'ten önce yayımlar.

Andelib'in "Gül Demetleri", yayımlanan ikinci eseridir. O, bu eserinde Arap ve Fars edebiyatından yaptığı tercümelere yer verir. Eserin ilk sayfasında, içerikle ilgili şu bilgiler yer alır: "Faik Esad Bey'in birçok âsâr-ı manzume ve mensuresiyle Arap'ın Acem'in en muteber eserlerinden tercüme ettiği eş'âr, hikemiyyât, hikâyat-ı şairane, fukarât-ı edebiyye, letâif, makalât-ı fenniye ü tariheyi ve eserlerini tercüme ettiği zevattan ekserisinin muhtasarca tercüme-i hâllerini ve hususiyle 'Arablar ve Arabların bazı müessiri ünvanlı bir makaleyi hâvidir. "Eser, "şarkı" ile başlar, bunu Arap ve Fars edebiyatından çeviriler takip eder. Hariri'den şerh yapılır. Emir Hüseyin'den bir hikâye ve Firdevsi'den metinler aktarılır. Ayrıca Andelib "Gül Demetleri"nde Batı edebiyatından örneklerle de yer verir. Verdiği örneklerden biri de William Shakespeare'dir. Eserde, Şakespeare'nin hayatı ile ilgili açıklamalar yapar ve onun meziyetleri sıralar. Hamlet, hakkında bilgi verir. Ona göre "Hamlet gibi bir eser-i meşhurun lisânımızda tercümesi bulunmaması şâyân-ı te'essüfdür..."Ayrıca eserde, Anculoski'nin yazdığı kitaplardan bahseder ve Farsça gazel örnekleri üzerinde durur.

Andelib, "Arapların Hikâyât-ı Şâirenesi" adlı eserinde, Arapçadan çevirdiği bir aşk hikâyesine yer verir. Bu hikâyede: "Abbas adlı bir Arap gencinin, kendi kabilesinden bir kızla olan ve dramatik bir şekilde sona eren aşk macerası anlatılır. Abbas bir kır gezintisi sırasında görür görmez aşık olduğu kıza bir aracı vasıtasıyla bu aşkını bildirir. O da buna karşılık verir ve görüşmeye başlarlar. Bunu haber alan kızın erkek kardeşleri ve yakınları bu durumu hoş karşılamazlar ve genci öldürmeye karar verirler. Gelişmelerden haberi olan Abbas, çölde düşmanlarını beklemeye başlar. Ancak yağmurlu ve kapalı bir gecede düşmanları zannıyla ardı ardına attığı oklarla yanlışlıkla sevdiği kıza öldürür. Bundan duyduğu acı ve pişmanlık üzerine o da hemen oradan kendivücuduna sapladığı oklarla hayatına son verir (Yavuz, 2008:163)."

Andelib'in "Bir Demet Çiçek"i, küçük bir şiir kitabıdır. Onun bu eserinde, "Zemzeme-i Tevhid", "Terâne-i Muhabbet" ve "İtilâ-yı Rûh", mesnevi tarzında yazılan şiirlerdir. Ayrıca altışar mısralık şiirler ile "Ey Mâh" adlı manzume de, biçim bakımından diğer şiirlerinden farklılık gösterir. Andelib'in şiirlerinden bazıları:

HİLÂL-i SEHER

Eğerçi etmede meftun beni cemâl-i seher
Eğerçi kalbimi pür-nûr eder visâl-i seher
Dirîg kim beni mahzûn eder melâl-i seher
Eder dûçeşmimi pür-giryeye hep meâl-i seher
Sana da etti mi tesir söyle hâl-i seher
Benim gibi neye mahzunsun ey hilâl-ı seher
Yegâne ziyneti sendin leyâl-i deycûrun
Ederdi dehri münevver cemâl-i pür-nûrun
Kıladı âlemi pür-neş'e hâl-i mesrûrun
Zebûn-ı kahrı mısın şimdi aşk-ı pür-zûrun
Ukûlvâlihidir hep bu emr-i mestûrun
Neden bu rütbe zaîf oldun ey hilâl-i seher

.....

Neden kızardı ufuk böyle oldu âteş-zâr
Tulû'a başlamış eyvâhneyyir-i nevvâr
Demek ki geldi zamân-ı vedâmızınâçâr
Ne hoş da dalmış idik hasb-i hâle her iki yâr
Yarın edince telâki seninle biz tekrâr
Bu yolda söyleşelim bâri ey hilâl-i seher.

(İ.Emin M.K. İnal, Son Asır Türk Şairleri, C.I, s. 161-162).

.....

Olurpûyân ufukta gül gibi sad-ebr-i reng-ârâ
Temevvüc-yâb olur bir penbenûr-ı âsuman-pîrâ
Bütün dağlar, bayırlar penbe, hattâpenbedirderyâ
Olur bir penbenûr içre nümâyân ser-te-ser eşyâ
O dem yâd eyleyip rûyün olur dil vakf-ı istigrak
Tecellîgâh-ı didârin olur âyîne-i âfâk
Ne dilberdir senin, ey verd-i rânâ! Penbedîdârin
O mevc-â-mevc-i penbenûr serpen reng-i ruhsârın
Nesîm-i reng-i ismettir tecellîgâh-ı envârın
Hayâlâtım gibi nâzendedir ezhâra etvârın
Benim gülzâr-ı tab'ımdan mı koştun subh-ı enverde?
Nesin? Allah için söyle bana, ey nâz-perverde!

(Bir Demet Çiçek, İst., Âlem Matbaası, s.14-15).

Andelib'in pek zikredilmemiş şiir kitapları da vardır. Bunlar, "Bahar Çiçekleri", "Gülbin", "Mahşer'ünNefâis" ve "Nagamât'tır. Onun "Bahar Çiçekleri" kitabında takrizler, kıtalar, aşkla ilgili klasik şiirler ve nazireler yer alır:

SÖZLERİME DÂİR BİR SÖZ

Cigara yapmadan kolay geliyor
Bana bir kıt'a, yâ gazel yapmak
Kâşki ben de güç yapaydım ya
Düşmeyeydi bu rütbe bî-revna

(K. Özgül, Arayışlar Devri Türk Şiir Ant., s.276, Bahar Çiçekleri, İst., 1310, Şirket-i MürettibiyyeMatb., s.14).

NEDİM'E NAZİRE

Nûr-ı simâ-yısabâhatyâl ü bâl olmuş sana
Şûle-i gül-gonca rûy-i âl-i âl olmuş sana
Nûr-i esved, tâli'-i uşşâk ile hem-reng olup
Gerden-i pür-nûruna düşmüş de hâl olmuş sana

.....

Subh-dem ezhâra revnak-bahş olan gül-jâleler
Hep sirişk-i şâdi-i feyz-i visâl olmuş sana
Bir nazîrin yok iken nazm-ı bedâyî' de Nedîm
Andelib-i hoş-nevâ şimdi himâl olmuş sana

(İ.E.M.Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri, C.I, s.162).

"Gülbin" in yayımlanış tarihi 1318 (1902)'dir. Eserde, eski tarz şiirler ile yeni tarz biçim denemeleri bir arada yer alır. Andelib'in bir başka şiir kitabı da "Mahşer'ün Nefâis"tir. Eserin basılış tarihi 1313(1897) yılıdır. Onun bu eserinde de gazel, nazire, türkü ile mensur şiir örnekleri yer alır. Andelib'in "Nagamât" adlı eseri ise, eski tarz şiirleri ihtiva eder. Eserin yayımlanış tarihi 1898'dir.

Mehmed Esad Andelib, Mehmed Faik ve Ali Sedat imzalarıyla yayımlanan "Redd-i Tahlil" risaleciği ise, kendileriyle ilgili yayımlanan bir makalenin maddeler hâlinde eleştirisidir. Eserin yayımlanış tarihi 1883'tür. Bu eleştirel bakış, o dönemin ve Mutavassıtın'ın eleştiri anlayışını yansıtmaya bakımından önemlidir. Andelib, eserin giriş kısmında kendi makaleleri ile ilgili yapılan değerlendirmeyi reddetme amacını açıklar ve bu konuda şunları söyler: "Belâgat-ı Osmaniye'ye ta'likât yazan Abdurrahman Serpâ Efendi bu kere hâl-i talikâtımızı tahlile çıkışarak bir risale neşretmiş ve bu risalesine bir de lüzum-ı mülâzım ünvanıyla bir makale ilâve eylemiş olduğu görüldü. İş bu makâle-i sâniye-i temeyyüz-i ta'likâtred için yapılmış ve halbuki temeyyüz-i ta'likât-ı İbrahim Efendi Hazretleri gibi hem edip ve hem de ulemâdan olan bir fazıl bî-nizârın kaleminden çıkmış bir eser olduğundan onun müdafaası haddimizin haricinde olup İbrahim Efendi Hazretleri ise onu cevapsız bırakmayacakları dahi memûl olduğundan biz lüzum-ı mülâzıma cevap vermeyi iltizâm etmeyerek hâl-i ta'likâta itirazen yazdığı makâlâtına cevap vereceğiz.

Her ne kadar mektep şakirdi isen de Belâgat-ı Osmaniye hakkında ortada duran eden mesâil-i hâl ettirmek üzere bahsi heyet-i üdeba üzerinde dermeyân eylemek tekellüfüne ön ayak olduktan sonra nukulu rücu' eden (üstad)lardan olmadığımızdan ümid ederiz ki bizim mübteliğimiz şayan-ı istihfâf görülmez.

Evet Tercümân-ı Hakikat gazetesinin 1094 ve 96, 97 ve 1100 ve 102, 105 numaralı nüshalarını mütalâa edenler kendi tarafından nasb ettiği hükümlerin huzurunda bile mübahaseden ictinâb eden üstadın âsârını anlayabiliyorlar. Her ne hâl ise biz yine meselenin takdirini erbâbı vukufa bırakarak şu risaleceği yazıyoruz. Ve bunda dahi kâfi-ül -sâbık öyle 'ince eleyip sık dokumak' tekellüfüne hacet görmeyerek en başlıca cihetlerini meslek mütehezzimiz olan müdafaadan ayrılmak üzere reddediyoruz."

Sonuç

Değişim ve dönüşüm zaman alan bir süreçtir. Edebî anlayışta değişim Tanzimat'la başlar. Ondan önce de birtakım arayışlar ve denemeler söz konusudur. Tanzimat sonrası edebî çalışmalarda bulunan ve Servet-i Fünûncularla aynı dönem içinde yer alan Mutavassıtın grubu da benzer özellikler taşıyan ediplerden oluşur. Bu grubun içinde kültürün gelişimine, dilin daha anlaşılır hâle gelmesine katkı sağlayan önemli edipler de vardır. Özellikle Ahmet Mithat, Nabizâde Nazım ve Ahmet Rasim eserleriyle bunun öncülüğünü yaparlar. Bu şahsiyetler, edebiyatın Batı ekseninde gelişimi yönünde gayret sarf ederler. Ayrıca, Ahmet Mithat'ın öncülüğünde geniş kitleleri dönüştürme ve aydınlatma çabası dikkat çeker.

Bu dönemin karakteristik özelliklerinden biri de gazetelerin yerini mecmuaların almasıdır. Çoğu edip ilk defa bu mecmualarda başka ediplerle tanışma imkânı bulur. Ayrıca mecmular, bu dönemin edebî gündemini oluşturur. Edipler, mecmualar vasıtasıyla kendilerini kabul ettirme ve rakiplerini bertaraf etme yarışına girerler.

Devrin belirleyici özelliklerinden biri de II. Abdülhamid yönetiminin eski edebî anlayışı himaye edişidir. Bu durum yenilikten yana olanları zorlar. Edebî anlayışta eski ile yeni arasında belirgin bir cepheleşme oluşur. Taraflar, saflarını muhkem hâle getirmek ve rakiplerini mağlup etmek için yoğun çaba sarfederler. Muallim Naci'nin öncülüğünde eskiler önemli mevziler elde eder. Andelib, İsmet, Ali Kemal, Ahmet Rasim, hatta Ahmet Mithat, Cenab'a ve diğer Servet-i Fünun topluluğuna karşı birleşirler. Fakat bu cephe, Servet-i Fünun topluluğu karşısında mağlup olur. Dirençleri kısa zamanda kırılır. Yenilerin, eskilerden daha yetenekli ve bilgili oldukları ortaya çıkar.

Andelib, nazire geleneğini devam ettiren şairlerden biridir. Eserlerinde eski edebiyatın zevk anlayışı ve üslubu hâkimdir. O, şiirlerinde, gazel, kıta, musammat ve mesnevi biçimlerini tercih eder. Andelib'in, özellikle Arap edebiyatından yaptığı çeviriler ve Arap şairlerine yönelmesi, onun gelenekten kopmadığını ve eski şiirin estetiğine bağlı olduğunun bir göstergesidir. O, şiirde gelenekçi çizgiyi küçük değişikliklerle devam ettirmekten yanadır.

Bu süreçte, Andelib ve arkadaşları, yenilikçi ediplerin aşırıya gittiklerini düşünürler. Onlar, bu amaçla yenilikçilere muhalefet ederler. Aslında onlar da yeniliğe tamamen karşı değildirlir. Mutavassıtın'ın büyük çoğunluğu, belirli ölçüler içinde geleneğin yaşatılmasını ve eski ile yeni arasında orta bir yolun bulunulmasından yanadırlar.

Grubun içinde yer alan ediplerin birçoğunun genç yaşta ölmeleri dikkat çeker. Onların bohem bir hayat sürmeleri dönemin karakteristik özelliğini de gösterir. Andelib, "Gül Demetleri" adlı eserinde William Shakespeare'den bahsederken değerli şahsiyetlerin Türkçeye çevrilmesinin önemi üzerinde durur ve Shakespeare'nin ailesi, eserleri ve kişiliği hakkında bilgiler verir. Bu da gösteriyor ki, Andelib Batıyı yakından takip ediyor ve gelişmelerden haberdar oluyor.

KAYNAKÇA

- Ahmet Rasim (1980). *Muharrir, Şair, Edib Matbûat Hatıralarından*, Haz. Kazım Yetiş, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, s.145-204.
- AKAY, Hasan (2006) *Servet-i Fünûn Topluluğu (1896-1901)*, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s. 524.
- Ali Kemâl (2016). *Ömrüm*, Haz. M. Kayahan Özgül , Ankara: Cümle Yayınları, s. 43.
- BEZİRCİ, Asım (1984). *Tevfik Fikret Geçmişten Gelen Bütün Şiirleri*, İstanbul: Can Yay., s.48
- _____ (1984). *Tevfik Fikret Rübâb-ı Şikeste Bütün Şiirleri*, İstanbul:Can Yay., s.48.
- ÇETİN, Nurullah (2016). *İkinci Abdülhamit Dönemi Türk Edebiyatı*, Ankara: Nobel Yayıncılık, s.157.
- Fazlı Necip (1930). *Külhanî Edepler*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.131-132.
- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal (1930).*Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul: Orhaniye Matbaası, s.108.
- KOÇU, Reşat Ekrem (1958), *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolle, s. 842-844.
- ÖNERTOY, Olcay (1980). *Edebiyatımızda Eleştiri Tanzimat ve Servet-i FünunDönemleri*, Ankara: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi, s.182.
- ÖZGÜL, Metin Kayahan(2006). *Divan Yolundan Pera'ya Selâmetle Modern TürkŞiirine Doğru*, Ankara: Hece Yayınları, s.15.
- _____ (2000).*Arayışlar Devri Türk Şiir Antolojisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.15.
- _____ (2012).*XIX. Asrın Özel Bir Edebiyat MahfeliOlarak Encümen-i Şuara*, Ankara: Kurgan Edebiyat, s.28.
- UÇ, Himmet (2006). *Farklı Bir Batılılaşma Anlayışını Temsil Edenler: Mutavassıfın*, Ankara: Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s.409, 428.
- YAVUZ, Mehmet (2008).*Arapların Hikâyât-ı Şâirânesi/Abbas, Folkor/Edebiyat Doğu Edebiyatları Özel Sayısı*, Ankara: Başkent Matbaası, C.14, S.53, ss. 163.